

KOMEMORIRANJE TIGR-a V KONTEKSTU POLITIKE
SPOMINJANJA NA PRIMORSKEM PO LETU 1991

Vida ROŽAC DAROVEC

Znanstveno-raziskovalno središče, Koper, Garibaldijeva 1, 6000 Koper, Slovenija
e-mail: vida.rozacdarevec@zrs.upr.si

IZVLEČEK

Prispevek obravnava politike spominjanja na Primorskem po osamosvojitvi Slovenije, ko smo se v večetničnem obmejnem prostoru znašli v novi realnosti in z različnimi pričakovanji tu živečih prebivalcev. Devetdeseta leta so s padcem berlinskega zidu in razpadom socialističnih imperijev prinesla radikalne spremembe na tem področju. Na novo se je začela pisati zgodovina, spreminjala so se imena krajev, ulic in trgov, padali so spomeniki, spreminjali so se prazniki ipd. Konec osemdesetih let in v devetdesetih letih se je s padcem socializma na eni strani pričelo opozarjati na krivice, ki so se zgodile tu živečim Italijanom, ter na problematiko povojnega eksodusa in fojb, na drugi strani pa sta začeli prihajati na dan zamolčana zgodovina politično nezaželenih skupin in njihova vloga pri protifašističnem uporu, v prvi vrsti primorske duhovščine in TIGR-a, kar je tudi predmet pričujoče študije.

Ključne besede: politike spominjanja, komemoracije, spomeniki, TIGR, antifašizem

LE COMMEMORAZIONI DEL TIGR NEL CONTESTO DELLA POLITICA
DELLA MEMORIA NEL LITORALE DOPO IL 1991

SINTESI

Il contributo tratta della politica della memoria nella regione del Litorale (Primorska) dopo l'indipendenza della Slovenia, quando in uno spazio di frontiera multi-etnico ci siamo ritrovati in mezzo a una realtà nuova e di fronte alle varie aspettative degli abitanti locali. Gli anni '90, con il crollo del muro di Berlino e la disintegrazione degli imperi socialisti, hanno dato il via a cambiamenti radicali in questo campo: alla riscrittura della storia, alla ridenominazione di città, vie, piazze, all'abbattimento di monumenti, alla soppressione di certe festività e introduzione di altre, ecc. Con la caduta del socialismo verso la fine degli anni '80 e negli anni '90 si cominciava, da una parte, a richiamare l'attenzione sulle ingiustizie subite dagli italiani residenti in quest'area, sulla problematica dell'esodo del dopoguerra e delle foibe, mentre dall'altra parte iniziava a venire a galla la storia omessa di gruppi politicamente indesiderabili e del loro ruolo nella resistenza antifascista, in primo luogo quella concernente il clero del Litorale e il TIGR. Si è istaurata una nuova narrazione commemorativa che elevò il movimento del TIGR a mito nazionale.

Parole chiave: politica della memoria, commemorazioni, monumenti, TIGR, antifascismo

UVOD

Družbene in humanistične znanosti so v 20. stoletju veliko pozornosti namenile raziskavam fenomena spominjanja. Avtor, ki je pomembno zaznamoval to področje, je v prvi vrsti Maurice Halbwachs, ki je v delu *La mémoire collective* (1926/1950) opozoril, da je spomin – celo osebni – družbeni proces, ki ga oblikujejo različne skupine (družine, religijske, geografske ...). Halbwachs ločuje med zgodovino in kolektivnim spominom: cilj zgodovine je univerzalen, tj. objektivna resnica, medtem ko se kolektivni spomin oblikuje zato, da podpira skupine, omejene v času in prostoru. Tako naš pogled na preteklost ne prihaja zgolj od poklicnih zgodovinarjev, ampak je veliko bolj zapleten in prepleten sklop odnosov, na katere vplivajo mediji, turistični prostori, družinske tradicije, regionalna, etnična in razredna raznolikost. Že osebni spomin je zelo selektiven, prilagojen procesu rekonstrukcije preteklosti, oblikovan za trenutne potrebe in kontekst, zato je kolektivni spomin toliko bolj produkt družbenih skupin in njihovih interesov (Halbwachs, 2001). Naslednji pomemben avtor na področju t. i. *memory studies* je Pierre Nora, ki je uredil obsežno edicijo *Le lieux de mémoire* (1984–1993) in usmeril raziskovanje na t. i. *kraje spomina*. Norajeva pozornost na kraje spomina in politiko, ki jih spremlja, je imela velik vpliv na nadaljnje raziskave, ki se vrtijo okrog bistvenih vprašanj. Kako spominske prakse dejansko oblikujejo družbene odnose in kulturna prepričanja (namesto da bi jih le odražala)? V kakšnem odnosu so akti komemoriranja, kot so npr. javne slovesnosti in spomeniki, vsakdanje izobraževalne prakse spominjanja in nezavedne navade, za prenos tradicije iz roda v rod? Prav okrog vprašanja, kdo usmerja proces spominjanja, so se zvrstili različni teoretski pristopi in pogledi znotraj polja spominskih študij. Halbwachs je v slogu durkheimovske tradicije menil, da je kolektivna identiteta zelo pomembna za skupnost. Posameznikovo vedenje določajo skupine, ki jim pripada. Vsaka skupina razvija tudi svoje spomine na preteklost, s čimer se izpostavlja enkratnost skupinske pripadnosti. Tako je skupina tista, ki odreja, kaj je vredno spominjanja in kaj ne (Misztal, 2003, 51). Modernisti s Hobsbawmom, sledeč svoji osnovni ideji o »inveniciji tradicije« v sodobnih nacionalnih državah, razumejo kolektivno spominjanje kot orodje nacionalnih elit za vzpostavljanje nacionalne homogenosti. Zanima jih, kdo odreja, česa se družba spominja in kaj pozablja (Misztal, 2003, 56–61). Da pa kreiranje kolektivnega spomina ni le proizvod nacionalnih elit, pod Foucaultovim vplivom opozarja pristop *ljudskega spominjanja* (*popular memory approach*), ki temelji na raziskovanju ljudske kulture. Zagovorniki tega pristopa se sicer strinjajo s trditvijo, da je kolektivni spomin instrumentaliziran s strani politike, vendar politike spominjanja niso monolitna tvorba. Konflikt med predstavo preteklosti, ki jo diktirajo vladajoče strukture, in tisto, ki jo generirajo množice, je stalnica (Misztal, 2003, 61). *Spominjanje kot dogovarjanje* pa je perspektiva, ki vidi spominjanje kot dinamičen proces, ki ni nikoli le produkt vladajoče skupine, temveč je omejeno in pogojevano z različnimi verzijami preteklosti (Misztal, 2003, 67).

Glede na poplavo *spominskih študij* (*memory boom*) se nam samo po sebi vsiljuje vprašanje, kaj je temu botrovalo. Neposredno je na to vplivalo soočanje s holokavstom in žrtvami druge svetovne vojne, ki se je začelo okrog leta 1970. Posredno pa gre za proces, ki smo mu priča v modernih nacionalnih državah, ki z množičnim obredjem in rituali

mitizirajo izbrane dogodke iz preteklosti za potrebe sedanjosti. Komemoracije so postale skupni kulturni prostori, globoko zakoreninjene kulturne prakse nacije, zato so posledično prišle v središče zanimanj raziskovalcev spominjanja. Splošno znano dejstvo je, da je namen komemoriranja priklicati spomin na določen dogodek, osebo ali skupino preko komemorativnih slovesnosti, proslav ali spomenikov, in na ta način ustvarjati kolektivni spomin. David Lowenthal v svojem delu *The Past Is a Foreign Country* (1985) pravi, da so sodobne komemoracije izumili zaradi pomanjkanja organske povezanosti modernih narodov in družb, ki obupano poskušajo obuditi preteklost, ki je že izginila iz žive kulture. Podobno tudi Nora pravi, da o kolektivnem spominu toliko govorimo, ker ga je tako malo ostalo. Moderne družbe toliko vlagajo v »lieux de memoire« [kraj spomina, kot so spomeniki, muzeji, arhivi, in zgodovinski kraji], ker so te zamenjala »prava okolja spomina« – živi spomin se je namreč v predmodernih družbah ohranjal spontano in se prek ritualov prenašal iz roda v rod. Kljub temu da sodobne družbe trpijo za amnezijo, da so proslave in obletnice zgolj medijski dogodki brez pravega zgodovinskega zavedanja in znanja, pa po drugi strani sodobne družbe trpijo za »obsedenostjo s spominom«, za »muzeomanijo in razstavomanijo«, za epidemijo komemoriranja in strastjo do dediščine. Prav tako smo priča procesu denacionaliziranja kolektivnega spominjanja, ki vodi v fragmentacijo in demokratizacijo, ko javni prostor dopušča izražanje in negovanje spominov marginalnih družbenih skupin na račun dominantnih. Na ta način spomin postaja nekakšen surogat religiji (Misztal, 2003, 46, 47).

Običajno so spomeniki najbolj prestižne oblike komemoriranja in proslavljanja. So kot nekakšne vitrine javnega spomina, ki lahko trajajo stoletja. James E. Young je v delu *Texture of Memory* (1993) s poudarkom na problemih, ki jih povzročajo travme holokavsta, pod drobnogled postavil soočanje z različnimi spominskimi strategijami, od tradicionalno junaških figurativnih spomenikov do avantgardnih pristopov. Young trdi, da je spomenik vedno nedokončan, živ proces. Ne glede na to, koliko se zdi več in nespremenljiv, se njegov pomen vseskozi razvija in svojim gledalcem prinaša vedno nove premisleke. Opozoril je tudi na večpomenskost in različno funkcijo spomenikov, kar je sprožilo ogromno raziskav in literature o spomenikih in komemorativnih praksah ter o njihovi vlogi v sodobni družbi (Young, 1993).

POLITIKE SPOMINJANJA V OBMEJNEM PROSTORU ZAHODNE SLOVENIJE PO OSAMOSVOJITVI

Družbene in politične spremembe v Sloveniji od l. 1991 so prinesle s seboj tudi spremembe odnosa do preteklosti. Ta proces se je po padcu železne zavese dogajal v vseh tranzicijskih državah V in JV Evrope, pa tudi v sosednjih državah in njihovih mejnih pokrajinah (Klabjan, 2012, 685). Vzporedno z demokratizacijo družbe je prišlo v Sloveniji tudi do demokratizacije politike spominjanja in do potrebe po ustvarjanju novih dominantnih oblik spominjanja in pozabljanja. Desna politična opcija je sočasno s političnimi spremembami zahtevala tudi revizijo zgodovine, kar se je najbolj izrazito odrazilo v odnosu do antifašistične dediščine in razlag NOB-ja. Tako kot v vseh državah, ki jih je zajela druga svetovna vojna, je bilo namreč glorificiranje zmage nad nacifašizmom osrednja tema uradne politike

spominjanja jugoslovanskega socialističnega režima vse od l. 1945 do l. 1990 (Režek, 2014, 974–975). Vodilna vloga Komunistične partije med drugo svetovno vojno, zmaga nad nacifašizmom in socialistična revolucija so bili osrednji gradniki kolektivne identitete socialistične Jugoslavije. V tem okviru ni bilo prostora za nacionalizem in regionalni partikularizem. Po padcu komunizma in uvajanju večstrankarskega sistema so nove stranke zahtevale tudi nov odnos do preteklosti in revizijo zgodovine. Sledilo je brisanje nekaterih praznikov, paralelne komemoracije, razdeljen spomin na iste dogodke, uničevanje oz. nemaren odnos do spomenikov in krajev spomina na NOB, spreminjanje imen ulic in naselij, kar so samo nekateri primeri radikalnih sprememb v mentalni arhitekturi celotne regije JV Evrope v zadnjih dveh desetletjih (prim. Jambrešić Kirin, 2006, 149–177).

Tudi v Sloveniji so po osamosvojitvi države pripadniki desne politične opcije, opozarjali na sporno vlogo komunistične partije z obelodanjenjem povojnih pobojev, komunističnega terorja in drugih zamolčanih tem in krivic, ki so se zgodile političnim nasprotnikom po vojni in v času komunističnega sistema.

Vendar so tradiciji druge svetovne vojne na Slovenskem stopile v bran leve politične stranke in veteranska organizacija Zveza združenj borcev NOB, ki so vztrajale pri tem, da mora upor nacifašizmu, kljub napakam, ki so jih storili nosilci odpora po vojni, ostati steber slovenskega kolektivnega spomina, kar jim je zaradi političnega uspeha levece tudi uspelo. Da je antifašizem še vedno vrednota države Slovenije, pričajo dejstva, da se toponomastika ni tako radikalno spremenila, kot v nekaterih drugih socialistični državah, da še vedno komemoriramo partizanske zmage in junake in ne nazadnje, da je aktu priključitve Primorske posvečen državni praznik že po osamosvojitvi Slovenije.

Če pozornost iz nacionalnega prenesemo na periferni obmejni prostor med Slovenijo in Italijo, potem lahko ugotovimo, da je bil skozi celo 20. stoletje zaznamovan z nasprotujočimi si interpretacijami preteklosti, kar se je odražalo tudi na politikah spominjanja obeh držav.

Italija je, kot vse zmagovalke, ob koncu prvega svetovnega spopada začela razvijati oblike in prostore nacionalne komemoracije, ki so se materialno udeležili v parkih spomina, kostnicah, vojaških pokopališčih itd. Izrazit je bil napor države, da se izkušnje pretekle vojne sakralizira in ponotranji v kolektivnem spominu prebivalstva, vendar je jasno, da je bil obsesivni trud izgradnje mitizacije svetih pokrajin politično konstruiran, začevši z vzpostavitvijo kulta neznanega junaka (Širok, 2012, 637). Tudi jugoslovanske (oz. republiške) oblasti po drugi svetovni vojni v tem smislu niso zaostajale. Kaja Širok proučuje primer Nove Gorice, ki je kot novozgrajeno mesto, v nacionalnem diskurzu prikazano kot branik slovenstva. Spominsko pokrajino na slovenski strani vzdržujejo podobe preteklosti, povezane z dogodki in posamezniki iz druge svetovne vojne, kar se izraža tako v monumentalnosti goriške pokrajine, urbani podobi mesta s poimenovanjem mestnih ulic z imeni bitk in junakov NOB ter skozi prakse komemoracij (Širok, 2012, 641). Podobno ugotavljata tudi Borut Klabjan v študiji partizanskih spomenikov na Tržaškem (Klabjan, 2012, 669–692) in G. Dato, ki analizira Bazovico kot kraj razdeljenega spomina (Dato, 2010).

Na Primorskem sta zgodovinski spomin in zgodovina Primorske kot obmejnega območja zaznamovana z samoviktimizmom vseh tu živečih etnij, slovenske, italijanske in hrvaške (prim. Klabjan, 2012, 669–692).

Slika 1: Spomenik »Braniteljem slovenske zemlje«, Cerje (foto: D. Darovec, 2016).

Istrska vstaja l. 1943 in priključitev Reke, Istre in Slovenskega Primorja k Jugoslaviji l. 1945, sta v povojni Jugoslaviji postala ključna poudarka v zgodovinopisju in spominskih praksah v socialistični Jugoslaviji. Po osamosvojitvi Slovenije je sicer prišlo do odpiranja novih tem, do novih interpretacij zgodovine in zahtev po njeni reviziji, vendar se omenjeni poudarki v nacionalnem zgodovinopisju Primorske niso bistveno spremenili. To lahko razložimo z dejstvom, da na Primorskem ni bilo državljanske vojne, pa tudi s tem, da je bil rezultat druge svetovne vojne in upora priključitev Primorske k matični domovini, kar je pomembno vplivalo na slovensko državnost, saj je tako Slovenija pridobila velik del nacionalnega ozemlja. Podobno dojetje preteklosti lahko zasledimo tudi na Hrvaškem, konkretnije v Istri in Dalmaciji. Medtem ko so se Hrvatje že v 80-ih radikalno lotili revidiranja svoje nacionalne zgodovine, pa to ni bistveno ogrozilo nacionalno-antifašistične vizije druge svetovne vojne v Istri in na Reki. Franko Dota v knjigi *Zaračeno poračje* (2010) razloge za to vidi v tem, »da žrtve niso bili Hrvati, vojna pa je poleg socializma prinesla tudi nacionalno osvoboditev, ki je v novi ideološki ureditvi, z nacijo v središču, morala obdržati pozitiven predznak. Kontranarativi in kontrakomemoracije po zgledu »baljburškega mita«, ki so v devetdesetih pa do danes dobili na Hrvaškem institucionalno legitimacijo, v Istri in Reki niso prišli do izraza.« (Dota, 2010, 29–30).

Kljub vsemu so politične spremembe v devetdesetih na Primorskem prispevale k ustvarjanju novih nacionalnih mitov na osnovi rabe preteklosti. Konec osemdesetih in v devetdesetih letih so na dan pričela prihajati opozorila na krivice, ki so se zgodile tu živečim Italijanom, tj. na problematiko povojnega »eksdusa in fojb«. Zgodovinske krivice na »vzhodni meji«, iztrgane iz širšega konteksta, so v Italiji postale predmet politične rabe ne le politične desnice Nacionalnega zavezništva, temveč tudi levice. Pred tem *ezuli* v dominantni italijanski historiografiji niso imeli vidnejšega vpliva, kar pa ni veljalo za lokalni spominski diskurz. Zaprti v svojem ekskluzivnem spominjanju so gradili svojo identiteto na lastni percepciji zgodovine, ki je nacionalno identiteto videla kot glavni razlog za povojni eksodus (Dota, 2010, 40). V devetdesetih pa je nacionalna historiografija pričela odkrivati svojo vzhodno mejo in »prezrto« zgodovino »velikega eksodusa in fojb«, kar najbrž ni naključje.

Problematiko politične rabe zgodovine pri naših sosedih je Mila Orlič analizirala z dveh vidikov: družbenega – skozi izkušnje ezulskih skupnosti v povojnem obdobju – in na drugi strani institucionalnega – z vidika vpliva zakona o Dnevu spomina na oblikovanje (italijanske) nacionalne identitete. Opozorila je na vlogo italijanskih zgodovinarjev v javni razpravi in na možnosti, da bi na dnevni red spet uvrstili znanstvene raziskave v zvezi s temami in problematiko tako imenovane »vzhodne meje« (Orlič, 2015, 475–487).

Omenjeni procesi imajo svoje politično ozadje. V procesu vstopanja Slovenije v Evropsko unijo je Nacionalno zavezništvo povojno dogajanje v Istri izkoriščalo za postavljanje zahtev do Slovenije in Hrvaške v zvezi s po vojni odvzetimi nepremičninami, za katere so zahtevali vračilo v naravi, kar je Slovenija zavračala.

Stališča Nacionalnega zavezništva so postala tudi stališča italijanske oblasti, ki je svojo pristanek, da se Slovenija priključi EU, pogojevala z rešitvijo vprašanja ezulskega premoženja.¹ Posledično so se o jugoslovanskih grozodejstvih po vojni razpisali tudi italijanski

1 Mladina, 27. 2. 2005: Mi smo za njih kot nekakšna smet, ki kar naprej nekaj godrnja- Marko Kosin, <http://www.mladina.si/93325/mi-smo-za-njih-kot-nekakšna-smet-ki-kar-naprej-nekaj-godrnja-marko-kosin/>.

mediji, država je sprejela nov praznik »Il giorno della memoria«, temu je sledila tudi cela vrsta spominskih praks, ki so prerasle lokalni značaj, saj so se ezulskih slovesnosti pričeli udeleževati celo italijanski predsedniki. Francesco Cossiga je 1. 1991 denimo obiskal tradicionalno slovesnost ob fojbi v Bazovici, najbolj pa je s svojim govorom leta 2007 razburil slovensko javnost predsednik Giorgio Napolitano, po svoji politični orientaciji levičar, ki je na spominski slovesnosti ob Dnevu spomina 2007 dokaj nediplomatsko obsodil povojno jugoslovansko politiko in fojbe označil kot etnično čiščenje, kar je zaostriło odnose med Slovenijo in Italijo.²

TIGR – MED POZABO IN POLITIČNO RABO

Ob razčiščevanju s potlačenimi spomini iz časa komunizma in sočasni negotovosti, ki jo je v obmejni prostor prinesla osamosvojitve Slovenije, pa so na dan začela prihajati tudi nova dejstva v povezavi z uporom proti fašizmu, ki je bil pred tem interpretiran v ekskluzivni domeni Komunistične partije. Zamolčana pa naj bi bila vloga pri uporuh drugih političnih skupin kot so TIGR, liberalni tabor, duhovščina idr..

Najbolj izstopajoče delovanje na tem področju je prav gotovo poskus rehabilitacije ilegalne narodno-revolucionarne organizacije Slovencev in Hrvatov v Julijski krajini TIGR. Že leta 1993 sta se Ciril Pelicon in Karlo Kocjančič angažirala pri postavitvi spominske plošče TIGR-u na Nanosu, kjer je bil 1. 1927 ustanovni sestanek te organizacije. Po pričevanju dolgoletnega člana in tajnika Lucijana Pelicona naj bi jim idejo o ustanovitvi društva ob nekem priložnostnem srečanju dal pisatelj Boris Pahor:

Skupina okrog Civilne iniciative za Slovensko Istro je bila zaskrbljena zaradi pritiskov Italije na mlado državo v času osamosvajanja Slovenije. Ob priložnostnem srečanju s tržaškim pisateljem je Pahor dejal: »Fantje, čas je za novi TIGR.« (Lucijan Pelicon, pogovor 16. 5. 2016).

V zvezi s TIGR-om prevladuje mnenje, ki ga je v enem od publicističnih prispevkov zapisal Renato Podberšič, da » ... so tigrovcem /.../ komunisti očitali boj za združitev s Kraljevino Jugoslavijo in jim lepili podobne oznake kot italijanske fašistične oblasti. Komunisti so obtoževali tigrovce, da so bili pravzaprav teroristi in agenti tuje, to je britanske obveščevalne službe.« Ali kot je sredi julija 1943 vosovec Edo Brajnik poročal v ljubljansko centralo Zdenki Kidrič: »Večina iz liberalnega tabora, ki je prešla v organizacijo Tigor, je s svojim programom pritegnila in ujela v svoje mreže ves revolucionarni odpor liberalnih množic. Vodstvo te organizacije pa je kmalu zajadrlo v angleške in francoske vode.« Šlo je za načelno vprašanje razumevanja protifašizma. Organizacija TIGR je nastala septembra 1927 iz odpora proti italijanskemu fašističnemu zatiranju. Obveščevalno dejavnost, s katero so se posamezni tigrovci resnično ukvarjali v korist Kraljevine Jugoslavije in pozneje zahodnih zaveznikov, tako Podberšič, bi morali tudi

2 MMC RTV Slovenija, <https://www.rtvlo.si/slovenija/pismo-predsednika-drnovska-napolitanu/6703714>. 20 2007, datum ogleda, 11. 7. 2016.

komunisti oceniti kot prispevek k skupni zavezniški zmagi nad silami osi, torej tudi v korist primorskih Slovencev.³

Leta 1994 je bilo na pobudo Cirila Pelicona, ki sta se mu v Postojni pridružila prijatelj Karlo Kocjančič in Vera Bergoč, ustanovljeno *Društvo za negovanje rodoljubnih tradicij TIGR Primorske*. Društvo si je zastavilo cilj spregovoriti o »zamolčanem delu bridke resnice o usodi TIGR-a med vojno in po njej«. Želeli so, da bi bila protifašistična dejavnost organizacije TIGR predstavljena slovenski javnosti, saj naj bi bila po njihovem mnenju zamolčana. Na spletni strani društva opredeljujejo svojo, kot sami pravijo, »rodoljubno« vlogo:

Društvo TIGR Primorske je rodoljubno društvo. Kot pove daljša različica imena, smo člani zavezani negovanju rodoljubnih tradicij, ki slonijo na izročilu TIGR-a. Prizadevamo si za čim večjo osveščenost javnosti o pomenu in vlogi antifašizma na Primorskem med obema vojnama in delovanju TIGR-a: o njegovi dejanski vlogi na Primorskem in njegovem prispevku za priključitev Primorske matici (<http://www.tigr-drustvo.si/cerje>).

Eden od protagonistov, publicist Milan Gregorič, kot poglobitveni namen društva navaja popravo krivic, povzročeno s strani komunističnih oblasti, ki so med in po vojni sistematično potiskali v pozabo tudi vsa druga antifašistična prizadevanja na Primorskem: »... Na dan je privrela še vrsta drugih bridkih primerov mučenja, ki so ga tudi pod rdečim škornjem doživeli primorski domoljubi, npr. tigrovci, padalci, čedermaci in drugi.« (Gregorič, 2016)

Med drugim lahko kot osnovni namen društva razumemo tudi krepitev narodne identitete, ki je vseskozi rdeča nit njihovega delovanja. V enem svojih uvodnikov je Saša Rudolf izpostavil potrebo po zgledovanju po Črnih bratih, »ki nas učijo, da je treba krepiti narodno zavest, povečati skrb za kulturo in jezik, varovati narodno istovetnost, ohranjati zvestobo tistemu, kar smo podedovali od očetov in dedov.« (Rudolf, 2013)

Milan Gregorič v članku *Tigrova pomlad* izpostavlja, da je ustanovitev društva TIGR privedla do odpora v borčevski organizaciji:

Že ob pripravah na ustanovitev društva je prišel silovit, čeprav neuspešen pritisk koprške borčevske organizacije, da bi se naj namreč Tigr organiziral znotraj nje. Pritiski so se nadaljevali ob tigrovskih shodih in zlasti proslavah, ko so na njih pred veliko množico ljudi padale bridke besede na račun odnosa slovenskih komunistov in prejšnjega režima do tigrovcev in drugih primorskih domoljubov. V društvo se je namreč ob slednjih vsula tudi množica članov borčevskih organizacij in pripadnikov leve opcije, ki so postopoma prevzemali pomembne položaje v društvu. (Gregorič, 2016).

Lucijan Pelicon, ki trenutno opravlja funkcijo tajnika ZZB NOB Koper, potrjuje, da je bilo med borci v začetku čutiti nelagodje do novonastalega društva, vendar naj

3 Časnik.si, 16. 5. 2015: Strici so nam pravili. <http://www.casnik.si/index.php/2015/05/12/strici-so-nam-pravili/> ogled 17. 5. 2016.

Slika 2: Spomenik »Braniteljem slovenske zemlje«, Cerje (foto: D. Darovec, 2016).

bi po zaslugi prvoborca Vojkove čete Cirila Pelicona, ki je bil tudi član Zveze borcev, kmalu ublažili nasprotovanja TIGR-u. Društvo je po njegovem mnenju od vsega začetka želelo delovati nestransko in povezovati tako levo kot desno usmerjene člane, v skupni nameri po negovanju spominov na odpor fašizmu, ki je bil na Primorskem vsem skupen. Sicer pa je po njegovem mnenju bil odnos aktualnih oblasti do njihovih aktivnosti, vse-skozi naklonjen. To potrjuje tudi dejstvo, da je bilo društvo z zakonom postavljeno ob bok Zvezi združenj borcev.

Pregled tigrovskega glasila *Primorski rodoljub* kaže celo na tendenco ustanovnih članov Cirila Pelicona in Karla Kocjančiča, da bi društvo ustanovili v sodelovanju z ZZB: »... da se v okviru Kluba Istra organizira in pripravi posebna javna tribuna z naslovom Odporništvo na Primorskem, seveda v sodelovanju z organizacijo Zveze borcev v Kopru ...« (Kocjančič, 1999, 19). Prav tako se niso želeli distancirati od NOB, saj so poudarjali, da so se vsi aktivni člani TIGR-a vključili v NOB.

V dvajsetih letih delovanja je društvo izdalo številne publikacije, ki večinoma predstavljajo vidne tigrovske aktiviste in njihovo dejavnost. Postavili so prek 40 spominskih plošč in organizirali številne slovesnosti, ki so postale tradicionalne. Postavili so tudi pešpot »Po tigrovskih poteh« v okolici Ocizle itd. Tudi sicer sta organizacija in sodelovanje na spominskih prireditvah najpomembnejši nalogi društva. Med pomembnejše prireditve šteje slovesnost v počastitev prvega oboroženega spopada Slovencev, pripadnikov organizacije TIGR, z okupatorjem, ki se je zgodil 13. 5. 1941 in je po njihovem mnenju zmotno, da se za dan upora šteje 22. julij, ko je Rašiška četa izvedla prvo oboroženo akcijo pri Tacnu. Slovesnost se tradicionalno odvija na Mali gori v soboto, ki je najbližja 13. 5., in se je običajno udeležuje tudi slovenski politični vrh. Najodmevnejša pa je gotovo vrsta slovesnosti v spomin na čas ustrelitve Bazoviških junakov, ki potekajo 6. septembra v Bazovici in v Kranju, kjer je Drago Žerjal (član Borbe – tržaške protifašistične organizacije) v emigraciji že l. 1939 postavil spomenik Bazoviškim žrtvam in Vladimirju Gortanu, ki je bil član Borbe in obsojen na smrt na Prvem tržaškem procesu. Leta 2013 pa so spomenik bazoviškemu junakom postavili tudi v prestolnici pred univerzo. Velja omeniti še septembrske Dneve domoljubja na Cerju, decembrsko svečanost ob Komemoraciji žrtev drugega tržaškega procesa na Opčinah in še vrsto manjših slovesnosti (Pelicon, 2007, 61). Eden največjih zalogajev društva je bila gradnja spomenika – muzeja »Braniteljem slovenske zemlje« na Velikem Cerju. S tem so želeli ustvariti nov kraj spomina, ki bi obeleževal »boj slovenskega naroda za ohranitev«. Kot je v elaboratu za vsebino spomenika – muzeja zapisal njegov snovalec dr. Darko Likar, potreba po tovrstnem spomeniku izhaja iz dejstva,

da Slovenija premore le manjše spomenike, namenjene posameznim strogo usmerjenim sporočilom, in ji primanjkuje celovito obeležje, s katerim bi se dostojno predstavila domačemu prebivalstvu, tujcem in prihodnjim rodovom. Spomenik ima zasnovano orientacija, ki naj potnika s slehernim korakom že od daleč spominja na dolgo pot k suverenosti in k trenutku nastanka naše države s posebnim ozirom na pomen in vlogo Slovencev v Evropi. Osnovni namen in cilj zasnove stolpa sta, da obiskovalca s samo prostorsko zasnovo vodi v podoživljanje potovanja skozi čas, ki smo ga morali mi in naši predniki

prehoditi od daljne, v neznano zgrajene preteklosti do osamosvojitve ... Oblikovanje zunanjšega plašča arhitekture se navezuje na preteklost, notranjost pa se stika in sega preko nje v prihodnost. Oblikovanje zgradbe strukturira razločen arhetip branika s primorsko-kraško identiteto in poudarjenim stolpom (branik je trdnjava, ki priča o odločnosti in sposobnosti boja naših ljudi za preživetje, hkrati pa tudi o miroljubnosti kot temeljni lastnosti slovenske in primorske identitete. (Likar, 2005, rokopisno gradivo).

V društvu so si zamislili, da bi spomenik v Cerju prvič postavil v celovit kontekst obdobja I. svetovne vojne, TIGR-a, II. svetovne vojne in nastanka države Slovenije. Spomenik na Cerju naj bi ključna dogajanja zgodovine slovenskega naroda združil in jih predstavljal, kot sami pravijo: »kot spomin in opomin, hkrati pa kot pomnik za razumevanje konteksta razvoja slovenske države.« (TIGR, <http://www.tigr-drustvo.si/cerje>, datum ogleda 17. 5. 2016).

Pomenljiva je tudi lokacija »Pomnika braniteljem slovenske zemlje«, ki stoji na razglednem vrhu Cerje (343 m nadmorske višine) na zahodnem robu kraške planote, od koder se odpira širok pogled na severni del Jadranskega morja, Furlanijo, Dolomite, Julijske Alpe in Vipavsko dolino. Namenoma je spomenik postavljen »v trikotnik z italijanskima spomenikoma Redipuglia in Oslavje«. ⁴ Arhitekturna zasnova utrdbe ali obrambnega stolpa sloni na štirih stebrih, ki simbolizirajo združeno Slovenijo. Floris obrambnega stolpa predstavlja orientacijo štirih strani neba, v obliki križišča ponazarja Slovenijo kot stičišče Evrope štirih skupin narodov – Romanov, Germanov, Madžarov in Slovanov.

Vsako od petih nadstropij se dotika enega časovnega obdobja v zgodovini Slovencev. Medsebojno jih povezuje osrednja os stopnišča, ki naj obiskovalca pelje od prazgodovinske poselitve do prihodnosti. V kamen ujet časovni trak rasti prikazuje sedem postaj – sedem usodnih odločitev našega naroda, ki so bistveno vplivale na uresničitev oblikovanja lastne države (TIGR, <http://www.tigr-drustvo.si/cerje>, datum ogleda 17. 5. 2016).

Izgradnjo spomenika je financirala v 50 % država, 50 % pa so prispevale primorske občine, veteranske organizacije, gospodarstvo in donatorji. ⁵

Omenjen načrt razstave pa še ni zaživel. Zdi se, kot da bi v društvu tik pred ciljem, ko bi spomenik moral zaživeti z načrtovanimi vsebinami, omagali. Trenutno naj bi upravljalec občina Miren-Kostanjevica iskala možnosti za postavitve razstave, potekajo pogovori s Fundacijo Pot miru za vključitev v dejavnosti fundacije. Spomeniku se z vključitvijo območja Cerja v *Pot miru – Sentiero della Pace* – pot po zgodovinskih poteh prve svetovne vojne od Alp do Jadrana, ki je nastala v okviru Interreg projekta Slovenija – Italija, ponuja možnost, da od izrazito obrambne, preide v povezovalno funkcijo. Na to je opozoril tudi predsednik države Borut Pahor na prireditvi ob svetovnem dnevu miru na Cerju 21. 9. 2013. V slavnostnem govoru je poudaril, da so bile prve zamisli o spominskem stolpu osredotočene na slavljenje tistih, ki so dali srce in življenje za našo zahodno mejo ... Od prvih zamisli do postavitve je minilo toliko časa, da je samostojna Slovenija postala

4 Primorski rodoljub, (2004): Pregled do sedaj opravljenih del na Spomeniku braniteljem slovenske zemlje na Cerju I. V, št. 10.

5 Prav tam.

članica Evropske unije in je perspektiva čezmejnega sodelovanja dobila povsem novo kvaliteto: »V tem smislu je danes v tem spominskem stolpu vgrajeno tudi upanje na iskreno prijateljstvo s sosednjim narodom in z vsemi narodi.« (Primorski rodoljub, 2013, 25, 31).

V tem kontekstu je pomenljivo razmišljanje Marte Verginelle, ki ugotavlja,

da se spomenik skladno umešča v spominsko markirano krajino, ki je nastala po prvi svetovni vojni. Ko ga obiščejo najvišji slovenski politični predstavniki, pogosto nagovarjajo k premoščanju ločenih spominov kot dediščine 20. stoletja in njegovih totalitarizmov, a istočasno s svojo prisotnostjo obeležujejo nacionalno genealogijo in nacionalno markiranje obmejnega prostora. Protislovja v njihovem diskurzu so konsekvantna uvedbi novih praznovanj, ki so prav v času brisanja državne meje med obema članicama EU podprla ločitev spominov. (Verginella, 2016).

ZAKLJUČEK

Če poskušamo odgovoriti na vprašanje, kdo je v primeru komemoriranja TIGR-a tisti, ki usmerja komemoriranje, potem lahko pritrdimo tisti teoriji, ki vidi spominjanje kot dogovarjanje med različnimi vizijami preteklosti, tako »od spodaj« kot tudi »od zgoraj«, iz »leve« in »desne«. Pobuda za ustanovitev društva TIGR je prišla iz civilne družbe. To je bil čas demokratizacije slovenske družbe in hkrati čas mednarodnih pritiskov na mlado državo, zato je slovenska politika gibanje podprla in ga sprejela z odprtimi rokami. S poudarjanjem zmolčane preteklosti je društvo naletelo tudi na pozitiven odziv dela javnosti, od svojcev do neposrednih udeležencev gibanja, ki je imela izkušnje s tigrovskim gibanjem in gojilo spomine nanj ter je zapostavljanje tigrovskega gibanja videla kot zgodovinsko krivico. Društvo se je uspelo postaviti ob bok Zvezi Borcev, aktivno je vzpostavljalo nove komemorativne svečanosti, postavljalo spomenike in spominska obeležja, množično izdajalo memoaristiko in zgodovinska dela itd. Da pa je spomin živ proces, ki se nenehno prilagaja potrebam sedanjosti, priča tudi zadnje dogajanje, ko je sredi leta 2015 v Ljubljani nenadoma in nepričakovano vzniknilo *Gibanje 13. maj*, kar je dodobra vznemirilo člane in pristaše društva TIGR. Njegovi protagonisti razlog za ustanovitev še enega društva vidijo v tem, da je v aktualnem društvu prevladala levica. Novo društvo je poimenovano po dnevu prvega spopada tigrovcev s fašističnimi okupatorji, v katerem je bil ubit tigrovec Danilo Zelen, na Mali gori pri Ribnici. Gibanje je v zvezi s promocijo TIGR-a izpeljalo nekaj konkretnih pobud. Med drugim je organiziralo strokovni posvet v državnem svetu in dalo pobudo Državnemu zboru, da bi 13. maj v čast TIGR-u razglasili za državni praznik (Gregorič, 2016). Spopadanje za dediščino TIGR-a je še en dokaz, da je komemoriranje proces dogovarjanja in/ali spopadanja različnih družbenih skupin.

COMMEMORATION OF TIGR WITHIN THE CONTEXT OF THE POLICY
OF REMEMBRANCE IN PRIMORSKA AFTER 1991*Vida ROŽAC DAROVEC*

Science and Research Centre, Koper, Garibaldijeva 1, 6000 Koper, Slovenia

e-mail: vida.rozacdarevec@zrs.upr.si

SUMMARY

The paper deals with the policy of remembrance in the Primorska region following Slovenia's independence, when we found ourselves in a multi-ethnic borderland that was faced with a new reality and with different expectations from its inhabitants. With the fall of the Berlin Wall and the disintegration of socialist empires, the 1990s brought radical changes to this area. History was being rewritten; towns, streets and squares were renamed, monuments torn down, public holidays changed, etc. The fall of socialism in the late 1980s and in the 1990s coincided, on the one side, with the beginning of a call for attention to the injustices experienced by the local Italian population, to the problems of the post-war exodus and the foibe, and on the other side, with the unveiling of the concealed history of politically undesirable groups and their role in the anti-Fascist resistance, particularly of the clergy of the Primorska region and the TIGR movement. When trying to answer the question who directs the commemoration of TIGR, we can concur with the theory which sees remembrance as negotiation between various visions of the past, the »bottom up« and the »top down,« the left and the right. The initiative for the establishment of the TIGR Association of Primorska came from civil society, but at a time when it served Slovene politics. By emphasising the hidden part of history it met with a positive response in that part of the public which had experience with and memories of the TIGR movement, and saw the neglect of TIGR as a historical injustice. The association has managed to rise to an equal footing with the Union of the Associations for the Values of the National Liberation Movement of Slovenia; it has been introducing new commemorative functions, putting up monuments and commemorative practices, widely publishing memoirs and historical works, etc. In this way it created the conditions to elevate the movement to the level of national myth.

Keywords: policy of remembrance, commemorations, monuments, TIGR, anti-Fascism

VIRI IN LITERATURA

Lucijan Pelicon, (2016). Nekdanji tajnik Društva za negovanje tradicij organizacije TIGR Primorske - intervju 15. 5. 2016.

- MMC RTV Slovenije, (2007).** Pismo predsednika Drnovška Napolitanu. <https://www.rtv slo.si/slovenija/pismo-predsednika-drnovska-napolitanu/6703714>. 20 2007), (12. 9. 2016).
- Mladina, (2005).** Ljubljana, 27. 2. 2005, <http://www.mladina.si/93325/mi-smo-za-njih-kot-nekak-sna-smet-ki-kar- naprej- nekaj-godrnja-marko-kosin/>.
- Primorski Rodoljub.** Društvo za negovanje tradicij organizacije TIGR Primorske (1999–2013).
- TIGR** – <http://www.tigr-drustvo.si/cerje>, datum ogleda 17. 5. 2016.
- Dato, G. (2010):** Le celebrazioni per gli eroi di Bazovica (1945–1948): alcuni risultati di una ricerca in corso. *Acta Histriae*, 18, 3, 471–498.
- Dota, F. (2010):** Zaračeno poračće. Zagreb, Srednja Evropa.
- Gregorič, M.:** Tigrova pomlad. Delo, 11. 7. 2015.
- Halbwachs, M. (2001):** Kolektivni spomin. *Studia Humanitatis*, Ljubljana.
- Jambrešić Kirin, R. (2006):** Politike sjećanja na drugi svetski rat u doba medijske reprodukcije socialističke kulture. V: Čale Feldman Lada, Prica Ines (ur.): *Deviacije i promašaji. Etnografija domačeg socializma*. Zagreb, Institut za etnologiju i folkloristiku, 149–177.
- Kocjančič, K. (1999):** Spomin na nastajanje društva Tigr. *Primorski Rodoljub*, 1/1999, 2, 18.
- Klabjan, B. (2012):** »Partizanska pokrajina«: Partizanski spomeniki in komemoriranje partizanov na Tržaškem. *Acta Histriae*, 20, 4, 669–692.
- Likar, D. (2005):** Spomenik braniteljem slovenske zemlje na Cerju. Izdelani scenarij slovenskih zgodovinarjev za vsebino spomenika – muzeja, rokopisno gradivo.
- Lowenthal, D. (1985):** *The Past is a Foreign Country*. London, Cambridge, Cambridge University Press.
- Misztal, A. B. (2010):** *Theories of social Remembering*. Maidenhead – Philadelphia, Open University Press.
- Orlić, M. (2015):** Se la memoria (non) mi inganna ... L'Italia e il »confine orientale«: riflessioni sulla storia e sul suo uso pubblico, *Acta Histriae*, 23, 3, 475–486.
- Pelicon, C. (2007):** Program dela društva Tigr Primorske v letu 2007. *Primorski rodoljub*, 1, IX, 61.
- Podbersič, R. (2015):** Strici so nam pravili. <http://www.casnik.si/index.php/2015/05/12/strici-so-nam-pravili/>, ogled 17. 5. 2016.
- Rudolf, S. (2013):** Moralne vrline. *Primorski rodoljub*, XIV/2013, 1.
- Režek, M. (2014):** Usmerjena preteklost: mehanizmi ideološke in politične »kontaminacije« zgodoviniopisja v socialistični Sloveniji in Jugoslaviji (1945–1966). *Acta Histriae*, 22, 4, 971–992.
- Širok, K. (2012):** Identitete, zgodovina in dediščine prostora – prakse spominjanja in komemoracije na Goriškem v XX. stoletju. *Acta Histriae*, 20, 4, 631–646.
- Young, E. J. (1993):** *The Texture of Memory: Holocaust Memorials and Meaning*. New Haven & London, Yale University Press.
- Verginella, M. (2016):** Du refoulement à la redécouverte du front de bataille de l'Isonzo. *Passes futurs*, 2.